

ӨОЖ 502.22:911, 375.227

А.Ә. Түргенбай*, Н. Сманова

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

*E-mail: altyn-alka@mail.ru

Урбанизация – ҚХР экономикасы дамуының жаңа қозғаушы күші ретінде

Аңдатпа. Қытай Халық Республикасы әлемде халқының саны ең көп дамушы ел болғандықтан, ондағы урбанизацияның даму жылдамдығы мен қарқыны уақыт өткен сайын әлем назарын өзіне аударуда. Қытайдағы урбанизация – ел экономикасына және өзге дамушы елдердің дамуы мен модернизациясына тікелей байланысы бар мәселе. Бірақ Қытайдағы урбанизацияның нақты деңгейі ғалымдар арасында ұзақ уақыт жұмбақ болып келді. Бұл мақалада елдегі урбанизацияның қазіргі жағдайына салыстырмалы тұрғыда баға беріліп, оның болашақтағы жағдайы мен ел экономикасын дамытудағы маңызы талданады.

Түйін сөздер: урбанизация, инфрақұрылым, реформа, экономика, миграция, демография.

Урбанизация – адамзат қоғамы дамуы барысында орын алатын міндетті құбылыс. 1993 жылы БҰҰ-ның Токиода өткізілген конференциясында ХХІ ғасыр жаңа қалалар ғасыры деп атап көрсетілді. Индустриализацияның әлемдік ауқымда дамуы дүниежүзінде урбанизация деңгейінің едәуір жоғарылауына ықпал жасады. Алдағы уақытта адамзаттың тең жартысы қалаларда өмір сүрмек.

Қытай Халық Республикасы әлемде халқының саны ең көп дамушы ел болғандықтан, ондағы урбанизацияның даму жылдамдығы мен деңгейі уақыт өткен сайын халықаралық қоғамның назарын өзіне аударуда. Өткен ғасырдың соңғы тоқсанында Қытай экономикалық өсімде, әлеуметтік дамуда, саяси және әкімшілік реформаларда елеулі прогреске қол жеткізді. Экономикалық өсім мен саяси реформалардың өзара байланысқан күштері Қытай қалаларының жылдам және фундаментальды жаңғыруын қамтамасыз етті. Соның ішінде инфрақұрылым жобаларының жүзеге асырылуы, қалалардың жаңғыруы, тұрғын-үй реформаларының дамуы кең көлемде өріс алууда.

Урбанизация ҚХР-дың 12 бесжылдыққа арналған әлеуметтік- экономикалық даму жоспа-

рында экономикалық өсім және аймақтық дамумен қатар үш негізгі экономикалық мәселенің бірі ретінде қаралды. Ол инфрақұрылымның дамуына жол ашып қана қоймай, экономикалық дамуға үлкен қозғау салады, ішкі тұтынудың өсімін қамтамасыз етеді. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, урбанизация деңгейі 1% көбейген сайын экономикалық дамудың жылдамдығы 2% -ға артып ортырады.

Қытайдағы урбанизация ел экономикасы дамымай тұрған кезеңде артта қалған болатын. Халық көші-қонын қатаң бақылауға алған және бұрын соңды болмаған дамуға жол ашқан саясаттың арқасында урбанизация процесі алға басты. Ауылдық елді мекендерден қалаларға белсенді қоныс аудару осыдан 20 жыл бұрын бастау алды. Сол уақытта Қытай үкіметі жаңа күрделі мәселелермен бетпе-бет келген болатын: миллиондаған жаңа шаруалық емес жұмыс орындарын даярлау, урбанизация мәселесін өзінің даму сатысында тиімді шешу, т.б. [1].

Қазіргі кездегі Қытайдың демографиялық жағдайы урбанизация процесінің қарқындылығымен, тұрғындардың миграциялық қоныс аударуының жиілеуімен сипатталады.

1990 жылдың екінші жартысынан бастап ХХІ

ғасырдың басына дейін ҚХР-дағы қала халқы үлесінің жыл сайынғы өсу қарқыны 1% құрады, ал урбанизация деңгейі реформаның бүкіл кезеңінде шамамен үш есеге артты, бұл елдің экономикалық жүйесін реформалауда таңдалған бағыттың дұрыстығын дәлелдеді. 2009 жылы ҚХР-да қала тұрғындарының үлесі 2005 жылғы 42,99% үлеспен салыстырғанда 46,59%-ға жетті, яғни 621,86 млн адамды құрады (3,6% немесе 59,74 млн адамға артқан, жылына 0,9% артып отырған) [2]. 12-бесжылдық барысында урбанизация үдерісі коэффициенті 50%-ға жетеді деп болжануда. Бұл экономиканың дамуына қажет кеңістікті арттырмақ.

Елдің түрлі аудандарында урбанизация процесінің қарқыны әртүрлі. 2009 жылы қала тұрғындары шығыс жағалаудағы қалаларда басым болды, ондағы қала халқы ел тұрғындары жалпы санының 57,0%-ын құрайды. Қала халқының үлесі орталық аудандарда 44,3%, батыс аудандарда 39,4% құрады. Бірақ 2009 жылғы мегаполистер мен ірі қалалар өсімін шектеу және орташа қалалар мен кіші қалаларды дамыту саясатының салдарынан шығыс аудандардағы қала тұрғындарының үлесі 0,21%-ға дейін төмендеді, ал орталық және батыс аудандарда, керісінше, сәйкесінше 0,39% және 0,19%-ға артты. 2025 жылы Қытайдағы қала тұрғындардың саны 915 млн адамға жетеді деп күтілуде [2].

Қытайдағы қала тұрғындары санының артуы, негізінен, миграция есебінен жүзеге асты. 2008 жылғы БҰҰ-ның тұрғын халыққа қызмет ету қорының әлемдегі демографиялық жағдай туралы баяндамасында ҚХР-да басқа дамушы елдермен салыстырғанда мигранттардың ауылдық елді мекендерден қалаларға ағылуы урбанизация үдерісінің күшеюіне әсер етуші негізгі фактор және ауылдық жұмысшы күшінің мұндай жылжымалылығы Қытайдағы урбанизацияның бірегей сипаты екендігін атап көрсетті. Миграция, әсіресе реформа жылдары кең белең алды. Индустриализацияның дамуымен қатар артық жұмысшы күш ауылшаруашылығынан бірте-бірте экономиканың заманауи салаларына ауысты. Қоныс аударушылар саны 2005 жылдан 2009 жылға дейін 147 млн-нан 180 млн адамға дейін артты (11,3% дан 13,5%-ға дейін). Төрт жыл ішінде мигранттардың абсолютті өсімі 33 млн адамды құрады (жылына 8,25 млн адам). 2009 жылы ҚХР-да мигранттар жалпы санының 57%-ын ер адамдар құраса, 43%-

ын әйелдер құрады. Соның ішінде ең белсенді 15-59 еңбек жасындағылар 160 млн адамды құрады, бұл барлық қоныс аударушы халықтың 89,8%-ы. Теңіз жағалауында орналасқан провинциялардағы урбанизация деңгейінің үздіксіз артуы, негізінен, Чжэцзян, Пекин, Шанхай, Тяньцзинь, Гуандун сияқты провинцияларға қоныс аударған жұмысшы мигранттар есебінен жүзеге асты. Аталған аудандардағы урбанизация үлесі сәйкесінше 30,7%, 27,9%, 24,7%, 24,4%, 18,6% құрайды [3]. Таяудағы 20-30 жыл ішінде қосымша 300 млн-ға жуық адам ауылдан қалаларға қоныс аударады деп күтілуде. Бұл жағдай миграциялық ағымды басқару қалалық инфрақұрылымның тұрақты дамуын қамтамасыз ету үшін биліктен қосымша күш жұмсауды талап етеді. Сонымен қатар көлік, қаладағы қоршаған ортаны қорғау, мигранттардың әлеуметтік мәселелерін шешу, тіркеу жүйесін реформалау сияқты жаңа мәселелер пайда болмақ.

Қытай экономистерінің пікірінше, кенттену үдерісінің негізгі аспектісі егістік жерлерінен айырылған шаруалардың қалалық өмірге бейімделуі болып табылады. Бұл олардың тұрмысының сапалық жағынан жақсаруын білдіреді. Урбанизацияның дамуымен халықтың тұрмыс сапасы да сәйкесінше артып отырады. Себебі ауыл тұрғындары қалаға қоныс аударғанда олардың білім алу мен кәсіби мамандану деңгейі жоғарылайды, жұмыс іздеу барысында оларға кәсіби біліктілігін арттыру үшін түрлі курстар мен училищелерге қатысуға тура келеді. Сондай-ақ қалада денсаулық сақтау жүйесінің қазіргі жетістіктерін пайдалану едәуір оңай. Мигранттарға уақытша қызметі бар құқықтары шектеулі жұмысшы мигранттар ретінде қалып қалмай, қала тұрғындарының қатарына қосылу үшін жан-жақты қосымша жағдай жасалу қажет. 12-бесжылдық барысында ауылдан қалаға қызмет бабымен қоныс аударатын жұмысшы шаруалар мәселесін түбегейлі шешу, жұмысшы шаруаларды әлеуметтік сақтандыру саласында қала тұрғындарымен бірдей жеңілдіктермен қамтамасыз ету, қала және ауыл тұрғындарын тіркеу жүйесін реформалау және қала мен ауылдың өзара ықпалдасуын жүзеге асыру мәселелерін шешу жоспарланған. Сондай-ақ қала және ауыл тұрғындары үшін қоғамдық қызмет көрсетуде туындайтын алшақтықты қысқарту, қала мен ауыл арасындағы теңсіздікті жою үшін мемлекеттік бюджеттен 15 трлн

юаньнан астам қаржы бөлу көзделген. Егер 12-бесжылдық барысында осы маңызды мәселелерді шешу мүмкін болса, урбанизация болашақта Қытайдың экономикалық өсімінің қуатты қозғаушы күшіне айналмақ.

Қытайда халық саны 8 млн адамнан астам 8 ірі қала бар: Шанхай, Пекин, Тяньцзинь, Чунцин, Ухань, Чэнду, Шицзячжуан және Харбин. Халық саны тұрғысынан алғанда, аталған қалалар әлемдік дәрежедегі ірі қалалар қатарына жатады. Алайда жан басына шаққандағы ІЖӨ тұрғысынан алғанда, олардың индустриалдық әлеуеті аса үлкен емес, халықтың жан басына шаққандағы ІЖӨ көлемі 10 мың доллардан аспайды. Шанхай мен Пекинде ІЖӨ 10 мың доллар, Тяньцзинде енді 5 мың долларға жетті, ал қалған қалаларда көлемі 5 мың доллар кем. Пекиннен басқа аталған қалалар экономикалық құрылымы жағынан «өндірістік орталықтар» болып қалуда. Ал Пекиннің экономикалық құрылымын негізгі өлшемдері бойынша әлемдік мегаполистермен бір қатарға қоюға болады. Қытай коммунистік партиясының XVIII Бүкілқытайлық Ұлттық Өкілдер Жиналысы барысында (2012, қараша) Синхуа университетінің жалпы саяси жағдайды зерттеу орталығының жетекшісі Ху Анган мырза 2012 жылы Пекиннің экономикалық өсу қарқыны 7,5%, бұл көрсеткіш өзге провинцияларға қарағанда төмен болғанымен, Пекин алғашқы болып Сяукан қоғамына аяқ басты деп атап көрсетті [4]. Экономикалық реформаның алғашқы жылдарында Пекин ауыр өнеркәсіп орталығы болған болатын. 10 жылдан кейін халыққа қызмет көрсету саласы ауыр өнеркәсіп саласын басып озды. Келесі онжылдықта оның үлесі 75% құрады. Осылайша, өндірісті негізге алған өнеркәсіп жүйесінен қызмет көрсету саласын негізге алған қазіргі заманғы өнеркәсіп жүйесіне ауысу процесі толық аяқталды. Пекин Нью Йорк, Токио сынды ірі қалалардың жүріп өткен бірнеше жылдық даму жолын қысқа ғана уақыт ішінде жүріп өтті.

Алдағы уақытта Қытайдағы қала тұрғындарының үлесін 47%-дан 60%-ға дейін арттыру көзделген. Бұл ішкі тұтыну деңгейін арттыруға елеулі мүмкіндік береді. Осы мақсатпен 12-бесжылдық барысында жан басына шаққандағы ЖІӨ көрсеткішін 2008 жылғы 22698 юаньнан 2020 жылы 31400 юаньға дейін және халықтың жан басына шаққандағы таза табысын 2008 жылғы 8349 юаньнан 2020 жылы 15000 юаньға

дейін арттыру жоспарланған. Осылайша, урбанизацияның дамуы елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына үлкен үлес қоспақ. Бұл өз кезегінде қала халқы санының жаңа сапалы деңгейде одан әрі өсуіне жағдай жасайды. Белгілі ғалым және экономика ғылымдары саласындағы Нобель сыйлығының лауреаты Джозеф Штиглицтің пікірі бойынша, Қытайдағы урбанизация ХХІ ғасырдағы бүкіл адамзаттың дамуына ықпал ететін маңызды оқиғалардың бірі болмақ [2].

Әлемдік банк «2020 жылғы Қытай» атты еңбекте былай деп баяндайды: «Қазіргі Қытай екі түрлі өзгерісті басынан өткізуде: жоспарлы экономикадан нарықтық экономикаға қарай өту және аграрлы қоғамнан қалалық, индустриалдық қоғамға қарай ауысу» [5]. Қытайдағы урбанизация мәселесі мен оның мәні әлдеқашан мемлекеттік өлшемнен асып, әлемдік мәселеге айналды. Қытай халқының саны көп мемлекет болғандықтан, егер елдегі урбанизация деңгейі 10 пайыздық көрсеткішке артса, бұл бүкіл Жапония халқының ауылдан қалаға қарай қоныс аударуымен тең болмақ. Егер урбанизация деңгейі 20 пайыздық көрсеткішке артса, бұл бүкіл Америка тұрғындарының кең ауқымдағы қоныс аударуына сәйкес келеді. Сондықтан Қытайдағы урбанизация болашақта адамзат тарихында бұрын соңды болмаған ірі миграция мен жаңару болары сөзсіз. Қытай коммунистік партиясының XVII Ұлттық Өкілдер Жиналысы қала халқының санын айқын түрде арттыруды сяокан қоғамын құру мақсатындағы жаңа талаптардың бірі ретінде атап көрсетті. Бұл мақсатқа жету үшін Қытайдың алдында қала мен ауылды бірігіп жоспарлау негізінде рационалды орналастыру, жерді үнемдеу, қызметтерді жандандыру, ірі, орташа және кіші қалалардың үйлесімді дамуын камтамасыз ету сияқты келелі міндеттер тұр.

Әдебиеттер

- 1 Aimin Chen Urbanization in China and the Case of Fujian Province// Modern China, 2006. Vol. 32, No. 1. – P. 99.
- 2 Баженова Е.С. Экономические и демографические аспекты развития урбанизации в КНР // ЦЭСИК, 2011.
- 3 China Population Today. – Beijing, 2010. Vol.27, N 1.

4 Li Tianji. Hu Angang: Beijing yi jinru xiaokang shehui (Beijing has already entered Xiaokang society) // Beijing Qingnianbao, 12.11.2012. A8.

5 Wan Yancheng. Chengzhenhua jincheng

zhong xiangzhen zhengfu zhineng yanjiu (Урбанизация процесі барысындағы ауыл әкімшілігінің қызметін зерттеу). – Пекин: Renmin, 2010. – P. 3,4.

А.А. Түргенбай, Н. Сманова

Урбанизация как новая движущая сила в развитии экономики КНР

В данной статье приводится сравнительная оценка нынешнего состояния урбанизации в Китае и анализируется его значение в развитии экономики страны.

Ключевые слова: урбанизация, инфраструктура, реформа, экономика, миграция, демография.

A.A. Turgenbay, N. Smanova

Urbanization is such as a new moving power in the development of Chinese economy

The present state and the importance of the urbanization in China has been estimated in this article.

Keywords: urbanization, infrastructure, reform, economy, migration, demography.